

Workshop “De toekomst van de Peel”

Scenario ontwikkeling en evaluatie huidige strategieën

Rapportage 04-07-2012
Vakgroep Bodemgeografie en Landschap

Monique M.C. Gulickx, Jetse J. Stoorvogel en Kasper Kok

Workshop “De toekomst van de Peel”

Scenario ontwikkeling en evaluatie huidige strategieën

Auteurs:

Monique M.C. Gulickx

Jetse J. Stoorvogel

Kasper Kok

Rapportage workshop 04-07-2012

© 2012, Wageningen Universiteit

Colofon

Gulickx M.M.C. (2012). Workshop “De toekomst van de Peel”. Scenario ontwikkeling en evaluatie huidige strategieën. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Onderzoek in het kader van het promotieonderzoek ‘Landscape at your service’ van M.M.C. Gulickx. Promotoren en co-promotoren: P.C. de Ruiter, J.J. Stoorvogel en K. Kok.

© 2012

Wageningen Universiteit, Leerstoelgroep Bodemgeografie en Landschap

Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB Wageningen

P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen, The Netherlands

Tel. +31 (0) 317 482024

Internet: www.lad.wur.nl

Wageningen Universiteit aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Leerstoelgroep Landgebruiksplanning.

Dankwoord

Deze workshop was niet mogelijk geweest zonder de input van experts op het gebied van de inrichting van het landschap, van zowel de overheid als van het bedrijfsleven. Graag wil ik alle deelnemers hartelijk bedanken voor hun waardevolle bijdrage en kostbare tijd. Jesse Poppema, René Dierx, Frans van Zeeland, Arie Ras, Wim Jaspers, Willem Messer, Paula Dobbelaar-van Meenen en Harrie Manders, hartelijk bedankt!

Monique Gulickx

Inhoudsopgave

DANKWOORD	5
1. INLEIDING	9
1.1 ACHTERGROND	9
1.2 DOELEN	9
1.3 OPZET WORKSHOP EN LEESWIJZER	10
2. DEELNEMERS	11
3. BESTAANDE SCENARIO'S	12
3.1 SCENARIO A1	12
3.2 SCENARIO A2	12
3.3 SCENARIO B1	13
3.4 SCENARIO B2	13
4. METHODEN	14
4.1 PRESENTATIE VAN IPCC SCENARIO'S	14
4.2 SCENARIO KEUZE	14
4.3 GEBEURTENISSEN IDENTIFICEREN	14
4.4 TIJDLIJN	15
4.5 RUIMTELIJKE PATRONEN	15
4.6 HUIDIGE STRATEGIEËN EVALUEREN	15
5. SCENARIO'S VOOR DE PEEL	16
5.1 SCENARIO KEUZE	16
5.2 SCENARIO A2	16
5.3 SCENARIO B1	19
6. EVALUATIE HUIDIGE STRATEGIEËN	22
7. EVALUATIE WORKSHOP	23
7.1 EVALUATIE DOOR DEELNEMERS	23
7.2 EVALUATIE DOOR FACILITATOREN	23
8. VERVOLG	24
8.1 TWEEDE WORKSHOP VOOR RUIMTELIJK INZICHT	24
8.2 PUBLICATIE WETENSCHAPPELIJK ARTIKEL	24
8.3 HOOFDSTUK IN PROEFSCHRIFT VAN PROMOTIEONDERZOEK	24

REFERENTIES	25
BIJLAGE 1	OVERZICHT PROGRAMMA VAN DE WORKSHOP
BIJLAGE 2	GENODIGDEN VOOR DE WORKSHOP
BIJLAGE 3	FOTO VAN MIND MAP: GEBEURTENISSEN SCENARIO A2
BIJLAGE 4	FOTO VAN MIND MAP: GEBEURTENISSEN SCENARIO B1
BIJLAGE 5	HUIDIGE STRATEGIEËN
BIJLAGE 6	WORKSHOP EVALUATIE

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

Het landschap wordt beïnvloed door lokale, landelijke, Europese en zelfs mondiale factoren. Die factoren veranderen constant, bijvoorbeeld door een nieuwe regering met een ander beleid (landelijk), een economische crisis (Europees) en door klimaatsverandering (mondiaal). Na een verandering kunnen huidige strategieën onbruikbaar worden bevonden. Voorbeelden zijn de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) dat in 2011 voortijdig is stopgezet en het Reconstructieplan de Peel waarvan in 2012 is besloten de uitvoering te stoppen. De toekomst is dus onzeker en valt niet te voorspellen. Wel kunnen we de onzekerheden in kaart brengen met behulp van scenario's. Hierdoor krijgen we inzicht in verschillende toekomstbeelden en de mogelijke consequenties van deze toekomstbeelden. De geschiktheid van huidige strategieën kunnen we evalueren voor elk van de scenario's. Strategieën die binnen meerdere scenario's geschikt blijken zullen in principe meer succesvol zijn.

In het kader van mijn promotieonderzoek worden de onzekerheden in de toekomst voor regio de Peel onderzocht door middel van scenario ontwikkeling. Het promotieonderzoek heeft als doelstelling om de voorzieningen van deze producten en diensten in kaart te brengen, de relatie met het landschap te analyseren, en inzicht te krijgen in onzekerheden in de toekomst en mogelijke gevolgen van veranderingen. Het onderzoek bestaat uit drie onderdelen. 1) Methode ontwikkelen om landschappelijke producten en diensten in kaart te brengen; 2) Integreren van wetenschappelijke en niet wetenschappelijke methoden voor het karteren van landschappelijke producten en diensten; 3) Inzicht krijgen in verschillende toekomstbeelden en de mogelijke consequenties van deze toekomstbeelden (zie voor meer informatie: [Gulickx, 2008-2012](#)). Dit rapport is onderdeel van het laatste onderdeel.

Als promovendus wil ik mijn onderzoek bruikbaar en nuttig maken voor de praktijk en daarvoor is samenwerking met de praktijk essentieel. Door de kennis en ervaring uit de praktijk en het wetenschappelijk onderzoek te bundelen, kunnen beide sectoren worden verbeterd.

1.2 Doelen

Het hoofddoel van de workshop is om twee contrasterende scenario's voor 2025 te ontwikkelen om mogelijke toekomstige veranderingen inzichtelijk te maken en huidige strategieën te evalueren. Met de vergaarde informatie worden de scenario's ruimtelijk inzichtelijk gemaakt, dit gebeurt na de workshop door Monique Gulickx.

Voor de workshop zijn vier hoofddoelen geformuleerd:

1. Ontwikkelen van twee scenario's voor 2025 voor de Peelregio.
2. Inwinnen van informatie om diverse landschapsdiensten, en specifiek waterberging, waterkwaliteit en wandelrecreatie, voor de 2 scenario's in kaart te kunnen brengen.

3. Evalueren van huidige strategieën voor beide scenario's.
4. Samenbrengen van kennis en ervaring vanuit de wetenschap en praktijk.

1.3 Opzet workshop en leeswijzer

De workshop brengt de methoden vanuit de wetenschap om scenario's te ontwikkelen samen met de inhoudelijke kennis van de deelnemers. De auteurs hebben deze bijdrage nog niet geanalyseerd en hebben niets aangepast. De workshop is gehouden op 4 juli 2012 bij de Grontmij in Eindhoven (Zernikestraat 17, 5612 HZ Eindhoven). In bijlage 1 staat een overzicht van het programma van de workshop. In hoofdstuk 2 staat beschreven welke betrokken partijen zijn benaderd en wie aan de workshop hebben deelgenomen. De deelnemers konden kiezen uit vier scenario's, die zijn beschreven in hoofdstuk 3. De methode die gebruikt is voor de uitwerking van de scenario's voor de Peel staan beschreven in hoofdstuk 4. De scenario's die zijn ontwikkeld zijn uitgeschreven in hoofdstuk 5. Voor beide scenario's is de geschiktheid van huidige strategieën geëvalueerd, de resultaten staan in hoofdstuk 6. Aan het eind van de workshop hebben de deelnemers de workshop geëvalueerd aan de hand van een feedback formulier, de resultaten staan beschreven in hoofdstuk 7. Tot slot wordt de workshop bediscussieerd in hoofdstuk 8 en staan de gemaakte afspraken voor het vervolg van het onderzoek beschreven in hoofdstuk 9.

2. Deelnemers

Er is gekozen om medewerkers van overheidsorganisaties uit te nodigen die zich bezig houden met de inrichting van het landschap. Deze organisaties realiseren verandering in het landschap en staan voor de praktijk die ik wil samenbrengen met wetenschappelijk onderzoek. In regio de Peel hebben drie overheidslagen direct invloed op de inrichting van het landschap, namelijk provincie Noord-Brabant, het waterschap Aa en Maas en de gemeenten. Medewerkers van alle drie de lagen zijn uitgenodigd om een zo volledig perspectief te krijgen van de regio. Naast de overheidsorganisaties zijn medewerkers van het ingenieursbureau de Grontmij uitgenodigd. De Grontmij wordt door diverse gemeenten in de Peel ingehuurd om ruimtelijke visies te schrijven en zijn daardoor een betrokken partij als het gaat om de inrichting van het landschap. In bijlage 2 staat een overzicht van alle partijen en personen die zijn uitgenodigd. In tabel 1 staan de deelnemers genoemd die de workshop hebben bijgewoond.

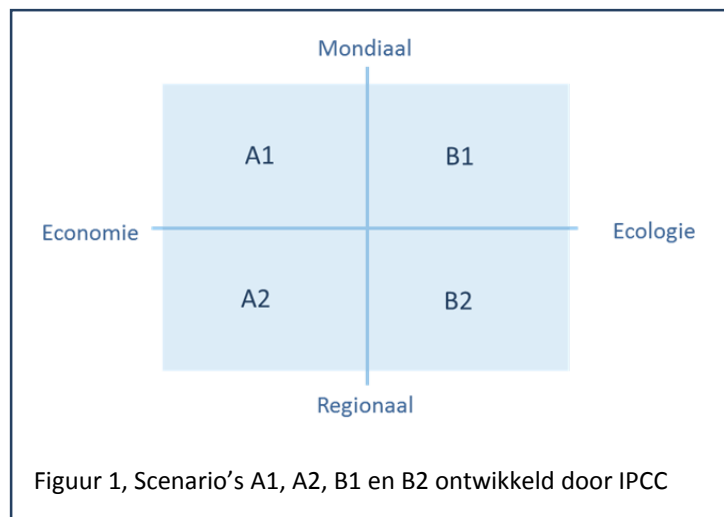
Tabel 1. Een overzicht van de deelnemers van de workshop, hun organisatie, functie en rol tijdens de workshop.

Naam	Organisatie	Functie	Rol
Jesse Poppema	Grontmij	Adviseur landelijk gebied	Deelnemer
René Dierx	Provincie N-Brabant	Gebiedscoördinator De Peel	Deelnemer
Frans van Zeeland *	Gemeente Laarbeek	Wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling	Deelnemer
Arie Ras	Gemeente Nuenen	Planoloog buitengebied	Deelnemer
Wim Jaspers	Gemeente Someren	Wethouder	Deelnemer
Willem Messer *	Waterschap Aa en Maas	Beleidsadviseur	Deelnemer
Paula Dobbelaar-van Meenen *	Waterschap Aa en Maas	Hoofd District Boven Aa	Deelnemer
Harrie Manders	Vrijwilliger	Gepensioneerd planoloog	Deelnemer
Jetse Stoorvogel	Wageningen Universiteit	Associate Professor	Facilitator
Monique Gulickx	Wageningen Universiteit	Promovendus	Facilitator

* Paula Dobbelaar van Meenen heeft de ochtend tot en met de lunch deelgenomen en haar collega Willem Messer heeft de vanaf de lunch aan de workshop deelgenomen.

3. Bestaande scenario's

Wij hebben gebruik gemaakt van de scenario's ontwikkeld door IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change; Figuur 1; Nakićenović et al., 2000). Deze mondiale scenario's zijn veel gebruikt en voor verschillende niveaus verder uitgewerkt, bijvoorbeeld op landelijk niveau (Van Egmond et al., 2007) en op lokaal niveau voor het Waddengebied (Kok en Jonkhoff, 2011). Deze scenario's zijn goed ontwikkeld, hun functionaliteit is bewezen en hebben daarom een grote geloofwaardigheid onder wetenschappers alsmede onder beleidsmakers. Wij hebben daarom gekozen om ze voor de Peel ook als uitgangspunt te gebruiken. In de volgende paragrafen worden de vier scenario's kort beschreven en in tabel 2 staat de uitwerking van de vier scenario's voor Nederland (gebaseerd op Van Egmond et al., 2007).

3.1 Scenario A1

Het scenario A1 veronderstelt een voortgaande globalisering en liberalisering. Dit resulteert in hoge economische groei en een snelle introductie van nieuwe technologieën. In deze op concurrentie- en marktwerking georiënteerde individualistische wereld zijn burgers sterk gefocust op de materiële aspecten van het leven. De welvaartsstaat brokkelt af.

3.2 Scenario A2

In het scenario A2 versterken de traditionele banden tussen de West-Europa en Amerika zich en er ontstaat een sterk cultureel- en handelsblok. De verschillen tussen de Westerse wereld en de andere (en armere) regio's in de wereld nemen toe. Tradities zijn belangrijk in de A2- wereld en dat uit zich in de maatschappij in een oriëntatie op zelfvoorzienendheid, in de industrie in een gerichtheid op 'verbetering van het bestaande' in plaats van ingrijpende systeemvernieuwingen en bij de burgers in een gerichtheid op veiligheid, familiewaarden, status en gemak.

3.3 Scenario B1

In het scenario B1 gaat globalisering door maar is niet alleen gericht op het wegnemen van handelsbarrières maar ook op uitwisseling van kennis en technologie tussen geïndustrialiseerde landen en ontwikkelingslanden. Dit vanuit een oriëntatie waarin aandacht is voor de verdeling van rijkdom en grondstoffen tussen mensen en beheer van natuur en milieu. Solidariteit uit zich in een sterke welvaartstaat.

3.4 Scenario B2

Het scenario B2 veronderstelt een nadruk op eigen identiteit en zelfvoorzienendheid binnen een regio. Mondiale ontwikkelingen staan wat verder af van de mensen dan nu. Mensen zijn minder materialistisch ingesteld en meer gericht op de kwaliteit van hun leefomgeving. Solidariteit is belangrijk en de nationale overheid speelt een belangrijke rol in verdeling van welvaart en de bescherming van collectieve zaken als gezondheidszorg en onderwijs maar ook landschap en natuur.

Tabel 2. Uitwerking van de vier IPCC scenario's voor Nederland (uit Kok en Jonkhoff, 2012; gebaseerd op Van Egmond et al., 2007).

Factor	A1	A2	B1	B2
Economische groei (BNP)	+++	+	0/+	0
Inkomensverschillen	Groot	Zeer groot	Klein	Groot
Technologische ontwikkeling	++ (focus op economie)	0/+	++ (focus op milieu)	0
Rol overheid	-	0	+	++
Uitbreiding EU	+	0	+	0/+
Bevolking	++	+	+	-
Industrie	++	+	0/+	0
Energie	Import biobrandstoffen	Nieuwe kolencentrales	Aardgas raakt op	Verbruik is laag
Landbouw	Hightech, intensief Geen EU agri-beleid Landbouw → wonen	Veel subsidies Technologische vernieuwing	GMO geaccepteerd Zeer extensief	Hollands product Agrarisch natuurbeheer
Verkeer en vervoer	+++ (alles via de weg)	++ (auto's)	+ (meer OV)	- (meer OV)
Natuur en landschap	- (gebruiksnatuur)	- (versnipperd)	+ (veel bescherming)	++ (veel respect)
Ruimte	Veel industrie Veel infrastructuur Veel wonen	Veel industrie Veel wonen Weinig landbouw	0	Geen ruimteclaims, leegloop

4. Methoden

Alle methoden die voor de workshop gebruikt zijn, hebben een hoog participatief karakter. Hierbij hebben de deelnemers nadrukkelijk een inhoudelijke rol, zowel bij het ontwikkelen van de scenario's als bij het evalueren van de geschiktheid van huidige strategieën. In de workshop zijn zes stappen gezet:

1. Presentatie van IPCC scenario's
2. Keuze van twee scenario's die verder ontwikkeld werden
3. Gebeurtenissen identificeren
4. Gebeurtenissen in de tijd plaatsen
5. Gebeurtenissen op een kaart intekenen
6. Huidige strategieën evalueren

4.1 Presentatie van IPCC scenario's

De vier scenario's werden kort gepresenteerd zoals ze beschreven staan in hoofdstuk 3. Na een aantal vragen ter verduidelijking van de scenario's, bleek het concept duidelijk voor alle deelnemers.

4.2 Scenario keuze

Er is gekozen om twee scenario's uit te werken voor de Peel. Dit is het ideale aantal voor een workshop van één dag. Twee scenario's zijn genoeg om contrasterende toekomsten met elkaar te vergelijken, terwijl het niet te veel tijd kost. Iedere deelnemer kreeg een stemkastje, waarmee de persoonlijke voorkeur kon worden aangegeven. Zeven personen brachten hun stem uit. Daarna was er mogelijkheid tot toelichting van de keuze en werd gezamenlijk definitief gekozen welk scenario werd uitgewerkt. Na het uitwerken van het eerste scenario werd dezelfde methode gebruikt voor het kiezen van het tweede scenario. Weer brachten zeven mensen hun stem uit.

4.3 Gebeurtenissen identificeren

Dit onderdeel had twee functies. Ten eerste om de deelnemers beter bekend te maken met het scenario die ze gekozen hebben en ten tweede om de deelnemers uit te nodigen de huidige situatie los te laten. De gebeurtenissen werden op een groot vel op de muur geschreven in de vorm van een mind map. Het gekozen scenario werd in het midden geplaatst. Omdat het vel in het begin verder leeg was, werden de deelnemers niet gestuurd en was er veel ruimte voor creativiteit. Een mind map geeft de ruimte om verschillende gebeurtenissen te koppelen en te ordenen. De thema's die ingebracht werden zijn thema's die de deelnemers belangrijk achtten voor de Peelregio.

4.4 Tijdlijn

Met de scenario's wordt vooruitgekeken tot het jaar 2025. Dit is voor milieuvraagstukken een relatief korte termijn en voor beleidsvraagstukken een relatief lange termijn. Op een scherm op de muur was de tijdlijn geprojecteerd. De gebeurtenissen zijn per thema behandeld en na consensus op de tijdlijn gezet. Omdat binnen een thema gebeurtenissen op verschillende tijdschalen plaatsvinden, is, indien wenselijk, een opdeling gemaakt in sub-thema's.

4.5 Ruimtelijke patronen

De gebeurtenissen hebben gevolgen voor de ruimtelijke inrichting van het landschap. Wanneer een scenario op een kaart wordt ingetekend kunnen nieuwe inzichten verkregen worden. Daarnaast kunnen de gevolgen van verschillende scenario's met behulp van kaarten goed vergeleken worden. Drie kaarten van het gebied hingen aan de muur. De eerste kaart was een landgebruikskaart in kleur die een overzicht van de huidige situatie gaf. Op de tweede kaart stonden alleen gemeentegrenzen en woonkernen en op de derde kaart stonden de gemeentegrenzen, woonkernen, wegen en wateren. De deelnemers konden tussen de tweede en derde kaart kiezen om op te tekenen.

4.6 Huidige strategieën evalueren

Een week voor aanvang van de workshop is een lijst met huidige strategieën naar de deelnemers gestuurd. De strategieën zijn uit het beleidsdocument 'Vitale Groene Ruimte de Peel 2012 – 2015' (Reconstructiecommissie De Peel, 2011) gehaald. Dit document bevat de meest recent opgestelde strategieën voor de regio de Peel. De lijst met strategieën is op een scherm op de muur geprojecteerd en de geschiktheid van elke strategie voor beide scenario's is besproken.

5. Scenario's voor de Peel

5.1 Scenario keuze

De uitslag gaf een duidelijke voorkeur voor een A (economisch gerichte) scenario, met 50% voor A1 en 50% voor A2. De toelichting van de keuze was dat de verwachting is dat de wereld steeds meer op de economie gericht zal zijn. Na overleg was men het eens om eerst scenario A2 uit te werken.

De voorkeur voor een tweede scenario was B1 met zes stemmen. Een deelnemer stemde voor scenario A1. De reden om A1 te kiezen was om het verschil te zien tussen de beide economisch gerichte scenario's. De reden om B1 te kiezen was om het contrast te zien met het eerste scenario. We hebben uiteindelijk scenario B1 uitgewerkt voor de Peel.

5.2 Scenario A2

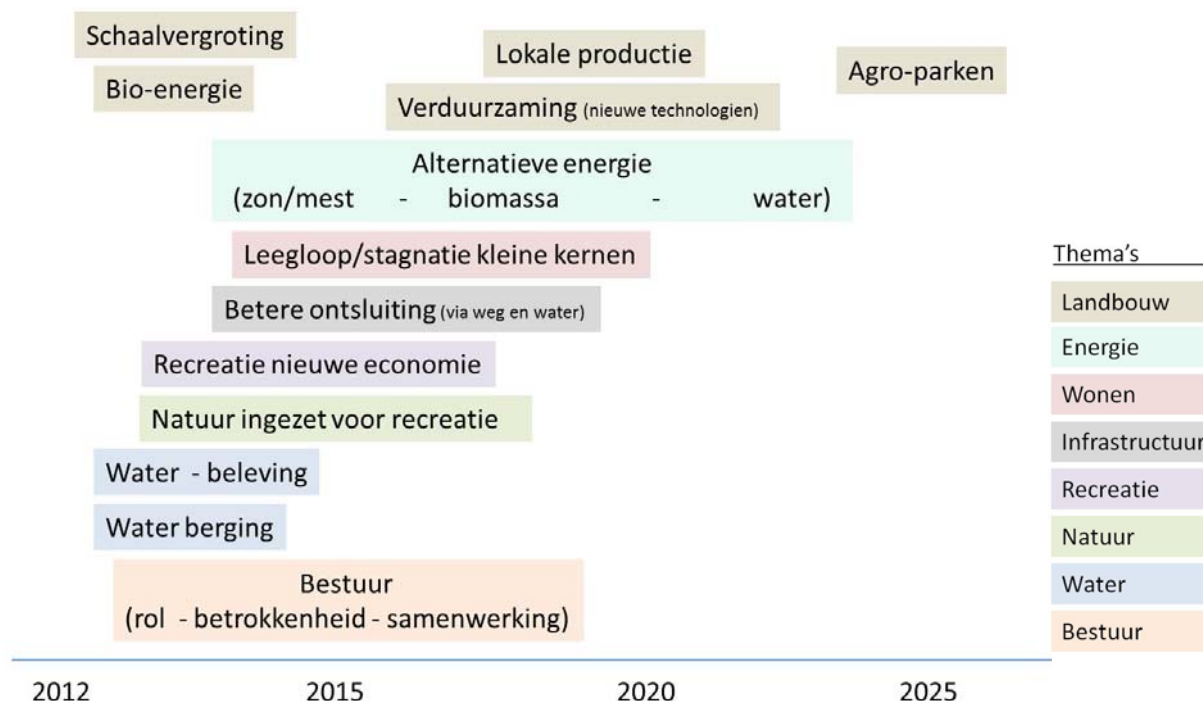
Gebeurtenissen

In totaal zijn er 29 gebeurtenissen/ontwikkelingen voor scenario A2 opgeschreven (tabel 3 en bijlage 3). Deze konden worden onderverdeeld in acht thema's: landbouw, energie, wonen, infrastructuur, recreatie, natuur, water en bestuur. Hieronder staat in het kort beschreven hoe dit scenario zich in de Peel zal ontwikkelen.

In de landbouw zal schaalvergroting plaats gaan vinden en agroparken worden opgezet, waardoor minder versnippering is van het landbouwgebied. Er zal meer biomassa voor de energiemarkt worden geproduceerd. De afzetmarkt vindt voornamelijk binnen de regio plaats, hierdoor wordt de traceerbaarheid van producten vergroot. Verwacht wordt dat voedsel in prijs zal stijgen. Voor energieopwekking worden nieuwe technologieën ontwikkeld en ingezet op alternatieve energie, zoals biomassa, zon en water. Ook de energie zal afgezet worden voor een lokale markt. Kleine woonkernen hebben het al moeilijk en zullen in de toekomst verder leeglopen. Meer rijke mensen zullen naar het platteland trekken en arme mensen kunnen niet weg, waardoor het verschil tussen arm en rijk op het platteland groter wordt. Het weg netwerk zal verbeteren en ook zullen de kanalen ingezet worden voor vervoer. Natuur wordt beter bereikbaar en zal ook beter worden ontsloten. Hierdoor wordt (natte) natuur aantrekkelijker voor recreatie en dit is goed voor de economische ontwikkeling van het gebied. Er wordt ingezet op zowel intensieve recreatie, zoals themaparken en watersport, als op fiets- en wandelrecreatie. Natuur staat geheel in het teken van recreatief gebruik, hierdoor zal de kwaliteit afnemen, maar de beleving van natuur en water neemt toe. Daarnaast zullen nieuwe mogelijkheden zich voordoen. Mensen kunnen bijvoorbeeld natuur pachten, zelf honing gaan produceren en dit als streekproduct verkopen. Verder zal ingezet worden op nieuwe technologieën voor integrale waterberging, zoals wonen op palen. De lokale overheid krijgt meer macht en verantwoordelijkheid. Politiek ligt dicht bij huis, dus er zal grote betrokkenheid ontstaan. Gemeenten zullen meer gaan samenwerken en op bestuurlijk niveau gaan fuseren. Maar de identiteit van gemeenten blijft behouden.

Tabel 3. Gebeurtenissen/ontwikkelingen voor Scenario A2 en B1 per thema.

Thema	Scenario A2	Scenario B1
Landbouw	- Schaalvergroting - Minder versnippering - Ontwikkeling agroparken - Productie bio-energie - Voedsel wordt duurder - Lokale afzetmarkt - Traceerbaarheid producten vergroot	- Verduurzamen - Extensiveren - Stadslandbouw - Meer akkerbouw en bio-energie productie - Inbreng van nieuwe gewastypen - Afname productie - Ontwikkeling nieuwe technologie - Veel milieuregels
Energie	- Productie van bio-energie - Alternatieve energie, o.a. biomassa, zon en water - Ontwikkeling nieuwe technologieën - Lokale productie en afzet	- Productie van bio-energie - Alternatieve energie, o.a. biomassa, zon, water, koude-warmteopslag, afvalwater - Ontwikkeling nieuwe technologieën
Wonen	- Kleine kernen lopen leeg - Meer rijken op platteland - Verschil rijk/arm op platteland groot	- Minder leegloop uit kleine kernen - Herstructurering: bestemmingswijziging naar wonen - Minder verschil rijk/arm: iedereen kan meedoen
Infrastructuur	- Betere ontsluiting via weg en water - Natuur beter ontsloten en bereikbaar	- Betere ontsluiting via OV en water - Technologische ontwikkeling: Flexibele routes, gebruik digitalisering - Inzet van gepensioneerden
Recreatie	- Natuur opengesteld voor recreatie - Intensieve recreatie, zoals themapark en watersport - Ontwikkeling wandel- en fietsrecreatie - Lokale productie en afzet	- Ontwikkeling wandel- en fietsrecreatie - Alleen aan rand van natuur, natuurbescherming staat voorop - Mondiale zichtbaarheid creëren, aantrekken toeristen buitenland
Natuur	- Natuur opengesteld voor recreatie - Verpachten van natuur - Verkoop natuurproducten, zoals honing	- Kwaliteit natuur en landschap verbeterd - Natuur minder toegankelijk, beleving natuur achteruit - Beleving landschap verbeterd - Meer waardevolle natuur: kans om te etaleren - Ontwikkeling EHZ/EVZ
Water	- Kanalen voor infrastructuur - Integrale waterberging, zoals wonen op palen - Ontwikkeling nieuwe technologieën - Meer beleving van water (recreatiemogelijkheden) - Energie opwekken met water	- Verbeteren waterkwaliteit - Waterberging combineren, met o.a. landbouw - Ontwikkeling natte natuur - Beken ruimte voor natuurlijke loop - Energie opwekken met water
Bestuur	- Meer samenwerking tussen gemeenten - Behoud identiteit van gemeenten - Grote verantwoordelijkheid lokale overheid - Politiek dicht bij huis, daardoor grote betrokkenheid	- Lokale overheid minder macht - Meer regulatie en controle - Politiek ver van huis, daardoor minder betrokkenheid

Figuur 2. De gebeurtenissen/ontwikkelingen van scenario A2 in de tijd geplaatst.

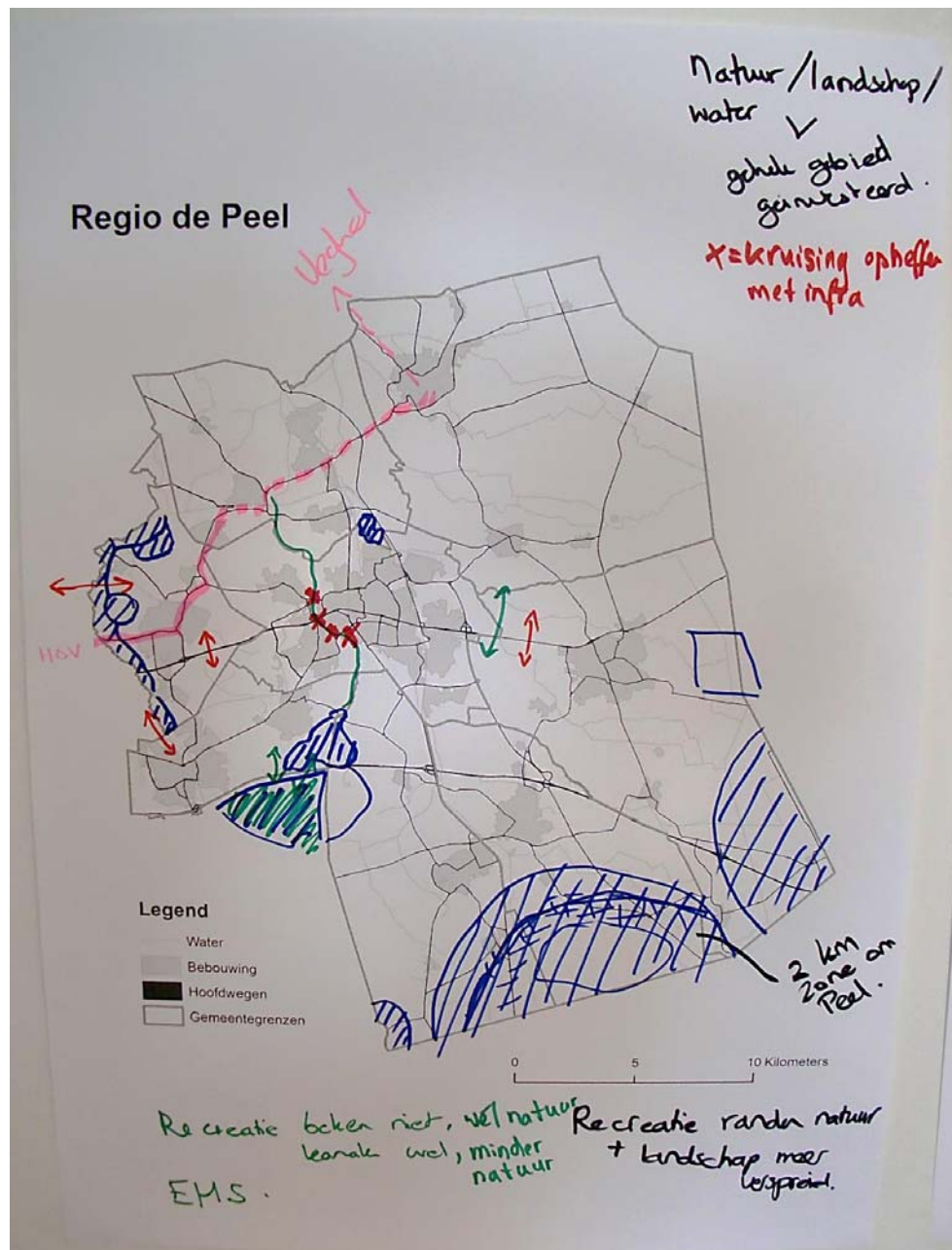
Tijdslijn

In het begin was niet geheel duidelijk hoe de tijdslijn geïnterpreteerd moest worden. Geven we aan wanneer iets start of juist gerealiseerd is. Na discussie hebben we gekozen om op de tijdslijn de gebeurtenissen aan te geven wanneer we verwachten dat ze gerealiseerd zijn.

Sommige gebeurtenissen konden niet direct geplaatst worden en de meningen over wanneer de gebeurtenis gerealiseerd zou zijn konden uiteenlopen. Dit bracht levendige en inhoudelijk interessante discussies. Uiteindelijk is er consensus gevonden voor alle gebeurtenissen. De resultaten van de tijdslijn staan afgebeeld in figuur 2.

Ruimtelijke patronen

De deelnemers kozen de kaart met gemeentegrenzen, woonkernen, wegen en wateren als startpunt. Bij het intekenen op de kaart werd voornamelijk de nadruk gelegd op de landschapsdiensten waterkwaliteit, waterberging en fiets- en wandelrecreatie. In het promotieonderzoek wordt ook in de andere studies aandacht besteed aan deze drie landschapsdiensten, mede omdat deze een belangrijke rol spelen in het gebied. Dit laatste is bevestigd door de deelnemers. In figuur 3 wordt een foto van de kaart met ruimtelijke patronen getoond.

Figuur 3. Ruimtelijke patronen voor scenario A2

5.3 Scenario B1

Gebeurtenissen

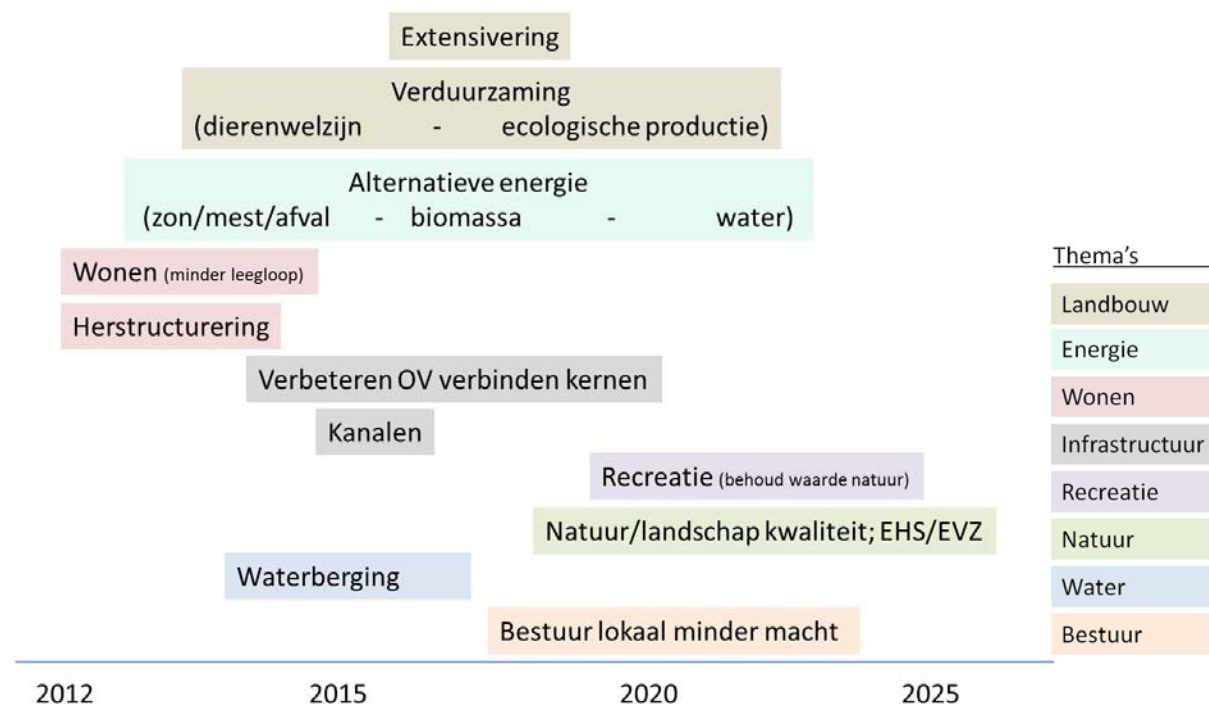
In totaal zijn er 31 gebeurtenissen/ontwikkelingen voor scenario B1 opgeschreven (tabel 3 en bijlage 4). Deze konden worden onderverdeeld in dezelfde acht thema's als bij scenario A2: landbouw, energie, wonen, infrastructuur, recreatie, natuur, water en bestuur. Hieronder staat in het kort beschreven hoe dit scenario zich in de Peel zal ontwikkelen.

De landbouw zal verduurzamen, extensiveren en in de stad komt er ruimte voor stadslandbouw. Er zal meer akkerbouw komen en meer biomassa voor de energiemarkt worden geproduceerd. Over het algemeen neemt de productie af. Nieuwe technologieën worden ingezet en met behulp van

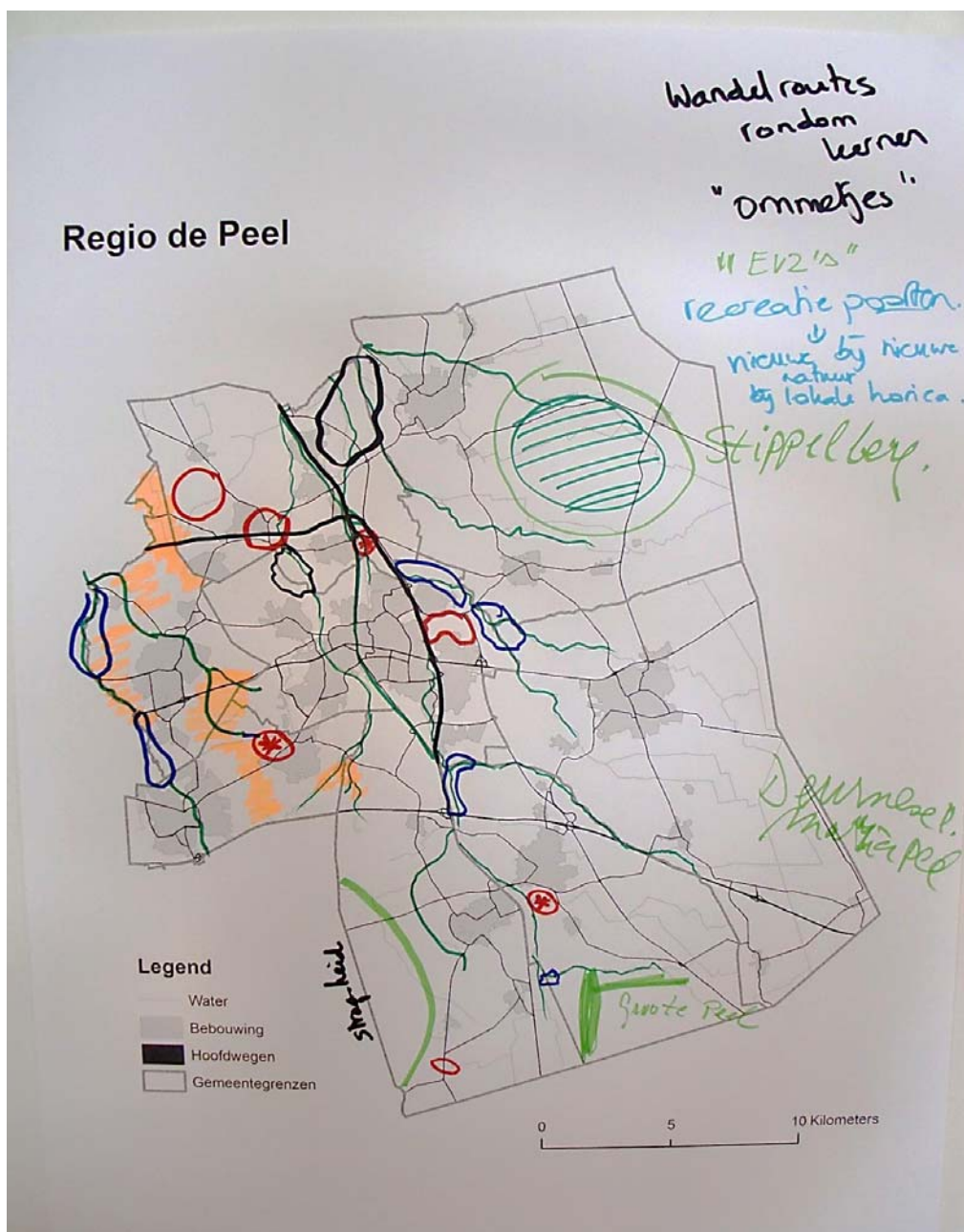
GMO (genetisch gemodificeerde organismen) kunnen nieuwe gewassen worden verbouwd (bijvoorbeeld die beter tegen natte omstandigheden kunnen). De milieuregelgeving zal toenemen. Voor energieopwekking worden nieuwe technologieën ontwikkeld en ingezet op alternatieve energie, zoals biomassa, afvalwater, koude-warmteopslag, zon en water. Kleine woonkernen lopen minder leeg, de vraag naar nieuwe woningen zal met herstructurering worden beantwoord. Het verschil tussen arm en rijk zal afnemen, iedereen kan meedoen in de maatschappij. Het openbaar vervoer zal vernieuwen en het netwerk uitbreiden. Door middel van nieuwe technologieën komen er flexibele routes, en juist de kleine kernen worden goed ontsloten met OV. De vergrijzing neemt toe, gepensioneerden zullen meer worden ingezet voor het OV. Voornamelijk wordt extensieve recreatie ontwikkeld, o.a. wandel en fietsroutes worden versterkt. Ook wordt ingezet om het gebied mondiaal betere bekendheid te geven. Wel wordt natuur minder toegankelijk. Recreatie zal voornamelijk aan de rand van natuur plaatsvinden. De kwaliteit van (natte) natuur is hoog, dit is een trekker voor buitenlandse toeristen en daar moet op ingezet worden. De ecologische hoofdstructuur en ecologische verbindingzones worden versterkt. Niet alleen de natuur, maar ook de kwaliteit van het landschap zal verbeteren. De waterkwaliteit verbetert. Dit is ook nodig voor de combinatie van o.a. waterberging en landbouw. Beken zullen ruimte krijgen voor een natuurlijke loop. De lokale overheid krijgt minder macht en verantwoordelijkheid, de regelgeving neemt toe. Politiek ligt ver van huis, dus zal er minder betrokkenheid zijn.

Tijdlijn

Ook voor het B1 scenario was het lastig om sommige gebeurtenissen in de tijd te plaatsen. Wederom bracht dit een levendige en inhoudelijk interessante discussie en is er uiteindelijk consensus gevonden voor alle gebeurtenissen. De resultaten van de tijdlijn staan afgebeeld in figuur 4.

Figuur 4. De gebeurtenissen/ontwikkelingen van scenario B1 in de tijd geplaatst.

Figuur 5. Ruimtelijke patronen voor scenario A2

Ruimtelijke patronen

Dezelfde methode, kaart (met gemeentegrenzen, woonkernen, wegen en wateren) en focus (op landschapsdiensten waterkwaliteit, waterberging en fiets- en wandelrecreatie), is aangehouden als bij scenario A2. In figuur 5 wordt een foto van de kaart met ruimtelijke patronen getoond.

6. Evaluatie huidige strategieën

Van de negen strategieën, die in bijlage 5 staan uitgeschreven, lijken er zes geschikt te zijn voor beide scenario's (tabel 4). Dat houdt in dat 67% van deze strategieën bij verandering stand kunnen houden. De robuustheid van de strategieën kan voornamelijk toegeschreven worden aan het feit dat de overheid de economische waarde van natuur als uitgangspunt neemt. De gekozen strategieën zijn vrij algemeen, hierdoor is de kans dat ze binnen meerdere scenario's passen groter. Het is aan te raden om ook voor specifieke strategieën te evaluatie aan de hand van de scenario's.

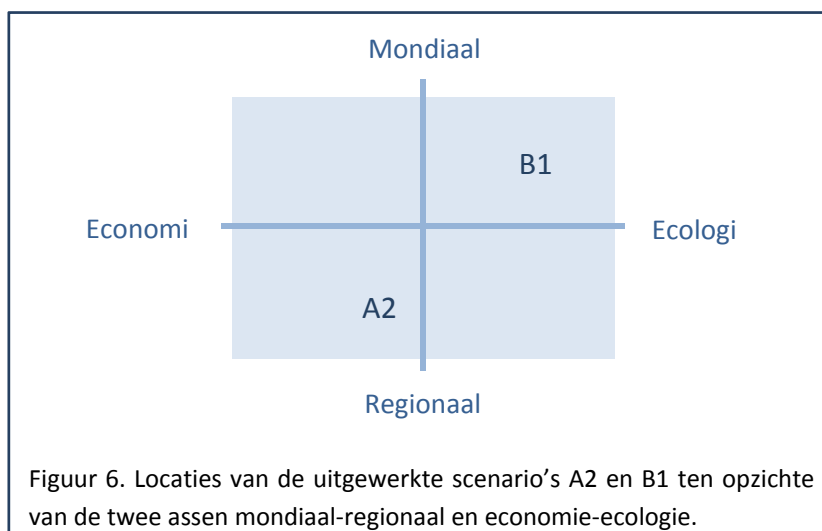
Tabel 4. Geschiktheid van huidige strategieën. De nummers van de strategieën komen overeen met de nummers in bijlage 5, waar de strategieën staan uitgeschreven.

Strategie	Scenario A2	Scenario B2	Toelichting
Duurzame landbouw: Biobased economy (1a) Zonnecellen (1b) Fraai landschap (1c) Afname antibiotica (1d) Reductie emissies (1e) Dierenwelzijn (1f)	Geschikt Geschikt Ongeschikt Geschikt Geschikt Geschikt	Geschikt Geschikt Geschikt Geschikt Geschikt Geschikt	In A2 zal verduurzamen gebeuren door agroparken. De schaalvergroting zal esthetiek van platteland niet ten goede komen (c). Deze strategie past geheel in B1.
samenwerking overheid, ondernemers en onderwijs (2)	Geschikt	Ongeschikt	In A2 is er een grote betrokkenheid vanuit de regio, samenwerking tussen overheid, ondernemers en onderwijs past daar goed in. In B1 heeft de lokale overheid minder macht, betrokkenheid is ook minder, samenwerking met ondernemers en onderwijs is dan ook minder logisch.
Innovatie MKB: Paardenhouderij (3a) Medische sector (3b) Automotive sector (3c) Energietransitie (3d)	Geschikt Geschikt Geschikt Geschikt	Ongeschikt Ongeschikt Ongeschikt Ongeschikt	MKB als drager past bij A2, evenals beperken van regels. In B1 zullen grotere bedrijven die mondiaal gericht zijn meer drager zijn en de regels zullen juist toenemen.
Inzet VAB (4)	Geschikt	Geschikt	In B1 worden de VAB's ook ingezet voor nieuwe woningen.
Vrijtijdsector economische bron (5)	Geschikt	Geschikt	Voor B1 geldt wel dat natuurgebieden maar matig worden ingezet.
'Licence to produce' (6)	Ongeschikt	Geschikt	Dit gaat waarschijnlijk ten kosten van de productie en daardoor zal er minder winst gemaakt worden, wat in lijn is met het A2 scenario.
Ontwikkelen eigen identiteit (7a)	Geschikt	Geschikt	Zeker geschikt in A2, waar identiteit van de regio belangrijk is. In B1 ligt de nadruk meer op kwaliteit van het landschap, wat goed samengaat met deze strategie.
Belevingswaarde van groene ruimte (8)	Geschikt	Geschikt	In A2 wordt belevingswaarde van groene ruimte vergroot door recreatief gebruik van natuur. In B2 wordt de kwaliteit van de groene ruimte versterkt, maar zal maar beperkt toegankelijk zijn voor recreatief gebruik en dus directe beleving.
creatieve financieringsconstructies (9)	Geschikt	Geschikt	In A2 zullen er minder Europese subsidies beschikbaar zijn, maar juist ruimte voor creatieve financiering zoals landschapsveiling. In B2 zullen juist meer Europese en landelijke overheidssubsidies beschikbaar zijn. En de economie groeit niet hard, dus zijn alternatieve financieringsconstructies zeker nodig.

7. Evaluatie workshop

7.1 Evaluatie door deelnemers

Alle deelnemers hebben een feedback formulier ingevuld. In bijlage 6 staan de antwoorden die alle deelnemers gegeven hebben. De workshop kreeg gemiddeld het rapportcijfer 7.6 (N=8 deelnemers; minimum van 7 en maximum van 8.5). Over het algemeen was iedereen zeer positief over het gebruik van scenario's en ziet met het nut ervan in. Daarnaast was duidelijk dat iedereen zich in de uitwerking van de twee scenario's kon vinden. De mind map methode hielp enkele deelnemers niet om "outside the box" te denken. Ook vond niet iedereen het intekenen van de gebeurtenissen/ontwikkelingen op de kaart zinvol. De evaluatie van de huidige strategieën voor bieden scenario's is door de deelnemers nuttig bevonden. Tot slot, hebben de deelnemers nieuwe inzichten gekregen door de bijdrage van de andere deelnemers en hebben de meesten, maar niet iedereen, nieuwe inzichten gekregen voor de toekomst van de Peel.

7.2 Evaluatie door facilitatoren

Een van de grootste moeilijkheden van scenario workshops is te weinig tijd. Omdat er tijd nodig is om een scenario eigen te maken en om een goed beeld te krijgen voor de regio, zonder te veel vast te houden aan het heden, hebben we vooral bij het uitwerken van de scenario's meer ruimte gegeven. Bij het invullen van de tijdlijn kwamen levendige en inhoudelijk interessante discussies los, die we niet wilden afbreken. Uiteindelijk hebben we de minste tijd kunnen besteden aan de evaluatie van de huidige strategieën.

Een analyse van de workshop komt nog, maar graag willen we hier een eerste indruk geven. Het is ons opgevallen dat door alle deelnemers de natuur hoog gewaardeerd wordt. In het scenario die gericht is op de economie bleef de natuur behouden, door het een economische waarde te geven. De positie van scenario A2 ligt daardoor vlak bij de grens tussen economie en ecologie (figuur 6).

8. Vervolg

8.1 Tweede workshop voor ruimtelijk inzicht

Bij de uitnodiging van deze workshop was aangegeven dat er twee workshops worden gehouden. Na afronding van de eerste workshop zijn wij nog steeds overtuigd dat een tweede workshop voor meer verdieping kan zorgen en zeer nuttig zal zijn. We hebben in deze workshop beperkt tijd gehad om de ruimtelijke patronen voor beide scenario's in kaart te brengen. Juist de kaarten geven een goed beeld van de gevolgen van een scenario voor een gebied. Ook kan er dan meer aandacht worden besteed aan huidige strategieën, verwacht wordt dat de kaarten hierbij als waardevolle hulpbron zullen dienen.

Aan het einde van de workshop is een vervolg workshop van een halve dag voorgesteld. De deelnemers staan hier zeker voor open en wachten de uitnodiging af. Er is afgesproken dat Monique Gulickx samen met René Dierx gaat kijken welke personen het beste uitgenodigd kunnen worden. Het liefst worden dezelfde mensen weer uitgenodigd, zodat iedereen dezelfde voorkennis heeft en minder tijd nodig is. Maar indien een persoon kennis heeft die voor de tweede workshop zeer waardevol is, dan is het zeker aan te raden deze persoon te betrekken, ook al heeft hij/zij niet aan de eerste workshop deelgenomen.

8.2 Publicatie wetenschappelijk artikel

In de komende maanden gaan wij de informatie van deze workshop verwerken en opschrijven om in een wetenschappelijk tijdschrift te publiceren. Er is nog geen keuze gemaakt voor een tijdschrift, maar gedacht wordt aan *Landscape and Urban Planning*, *Ecology and Society*, of *Journal of Environmental Management*. Ook de tweede workshop zal worden verwerkt in dit artikel. Verwacht wordt dat het artikel eind 2012 wordt ingediend en in het voorjaar 2013 wordt gepubliceerd.

Omdat deze studie juist ook voor andere Nederlandse overheden interessant is, gaan we ook kijken om het artikel in een Nederlands tijdschrift, zoals *Landschap*, te publiceren. Aanbevelingen voor een tijdschrift dat door overheden en bedrijven die zich bezighouden met de inrichting van het landschap wordt gelezen, zijn van harte welkom.

Er is afgesproken dat een concept van het artikel naar alle deelnemers wordt gestuurd en zij de kans krijgen om op de inhoud te reageren voordat het wordt ingediend.

8.3 Hoofdstuk in proefschrift van promotieonderzoek

Deze studie zal het laatste hoofdstuk van mijn proefschrift worden. De deadline voor het proefschrift is 18 december. Aangezien het hoofdstuk dezelfde informatie bevat als het artikel is het niet nodig om het hoofdstuk ook naar alle deelnemers te sturen. In het voorjaar 2013 zal het proefschrift worden gepubliceerd en indien er interesse voor is, een kopie naar alle deelnemers worden gestuurd.

Referenties

Gulickx M.M.C. (2008-2012). Promotieonderzoek met werk titel 'The landscape at your service – mapping and analysing landscape services'.

[online] URL: <http://www.lad.wur.nl/UK/Research/Pprojects/Gulickx>

Kok K. en Jonkhoff W. (2011). Wad later: Op weg naar duurzame scenario's voor de Wadden. Rapportage, Wageningen University, Wageningen.

Nakićenović N., Alcamo J., Davis G., de Vries B., Fenhann J., Gaffin S., Gregory K., Grübler A., Jung T. Y., Kram T., Lebre La Rovere E., Michaelis L., Mori S., Morita T., Pepper W., Pitcher H., Price L., Riahi K., Roehrl A., Rogner H., Sankovski A., Schlesinger M., Shukla P., Smith S., Swart R., van Rooijen S., Victor N., and Dadi Z. (2000). Special Report on Emissions Scenarios. A Special Report of Working Group III of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge.
[online] URL: <http://www.grida.no/climate/ipcc/emission/index.htm>

Reconstructiecommissie De Peel en Streekplatform de Peel (2011). Vitale Groene Ruimte de Peel - Synergie tussen economie en quality of life 2015-2020.

Van Egmond P.M., Kruitwagen S., Janssen L.H.J.M. (2007). Vier scenario's voor Nederland. Vier toekomsten voor evaluaties van de kwaliteit van natuur en milieu. MNP Rapport 500013008/2007. MNP, Bilthoven.

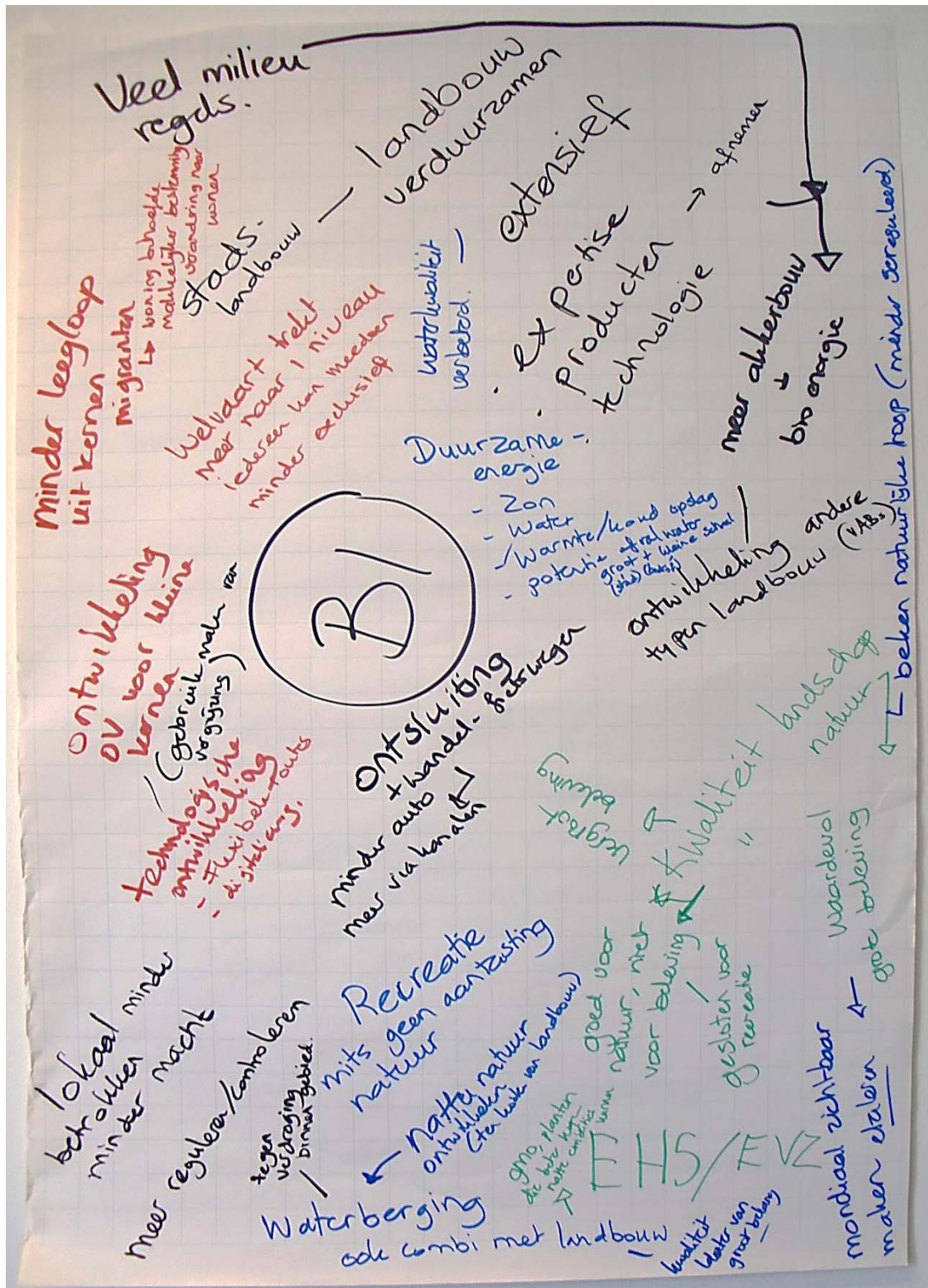
Bijlage 1 Overzicht programma van de workshop

- 9.30 Ontvangst met koffie en thee
- 10.00 Introductie
- Voorstel rondje
 - Intro workshop
 - Toelichting 4 scenario's
- 10.30 Eerste scenario kiezen
- 10.40 Uitwerken scenario 1
- 10.40 - 11.00 Grote gebeurtenissen (brainstorm met mind map)
 - 11.00 - 11.20 Tijdschaal van gebeurtenissen
- 11.20 Koffie-thee pauze
- 11.30 Uitwerken scenario 1
- 11.30 - 11.50 Ruimtelijke patronen
 - 11.50 - 12.10 Focus op landschapsdiensten waterkwaliteit, waterberging en fietsrecreatie
- 12.10 Tweede scenario kiezen en uitwerken
- 12.10 - 12.30 Grote gebeurtenissen (brainstorm met mind map)
 - 12.30 - 12.50 Tijdschaal van gebeurtenissen
- 12.50 Lunch
- 13.30 Uitwerken scenario 2
- 13.30 - 13.50 Ruimtelijke patronen
 - 13.50 - 14.10 Focus op landschapsdiensten waterkwaliteit, waterberging en fietsrecreatie
- 14.10 Huidige strategie versus scenario 1
- 14.50 Koffie-thee pauze
- 15.00 Huidige strategie versus scenario 2
- 15.40 Samenvatting en vervolg
- 16.00 Afsluiting

Bijlage 2 Genodigden voor de workshop

Naam	Organisatie	Functie	Uitnodiging geaccepteerd	Workshop deelgenomen
Dhr. Poppema	Grontmij	Adviseur landelijk gebied	Ja	Ja
Dhr. Snelle	Grontmij	Sr. adviseur landelijk gebied	Ja	Nee
Dhr. Dierx	Provincie N-Brabant	Gebiedscoördinator De Peel	Ja	Ja
Dhr. van Zeeland	Gemeente Laarbeek	Wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling	Ja	Ja
Dhr. Ras	Gemeente Nuenen	Planoloog buitengebied	Ja	Ja
Dhr. Jaspers	Gemeente Someren	Wethouder	Ja	Ja
Mw. Lemlijn	Gemeente Deurne	Wethouder	Ja	Nee
Dhr. Martens	Gemeente Asten	Wethouder	Ja	Nee
Dhr. Manders	Gemeente Asten	Gepensioneerd planoloog	Ja	Ja
Dhr. van Hal	Gemeente Helmond	Sr. adviseur Visie & Strategie	Ja	Nee
Dhr. Hoppezak	Gemeente Gemert- Bakel	Wethouder	Geen reactie	Nee
Dhr. de boer	Gemeente Gemert- Bakel	Beleidsmedewerker Plattelandsontwikkeling	Geen reactie	Nee
Mw. Hoekman- Sulman	Gemeente Geldrop- Mierlo	Wethouder	Geen reactie	Nee
Dhr. Vissers	Gemeente Geldrop- Mierlo	Wethouder	Geen reactie	Nee
Dhr. Messer	Waterschap Aa en Maas	Beleidsadviseur	Ja	Ja
Mw. Dobbelaar- van Meenen	Waterschap Aa en Maas	Hoofd District Boven Aa	Ja	Ja
Dhr. Buytendijk	Dienst Landelijk Gebied	Afdelingshoofd inrichting	Geen reactie	Nee

Bijlage 4 Foto van mind map: gebeurtenissen scenario B1

Bijlage 5 Huidige strategieën

Bron: Reconstructiecommissie De Peel en Streekplatform de Peel (2011). Vitale Groene Ruimte de Peel - Synergie tussen economie en quality of life 2015-2020.

1. Verduurzamen van de primaire agrarische sector door:
 - a. Biobased economy (www.biobasedeconomy.nl)
 - b. Zonnecellen op staldaken
 - c. Fraai in het landschap (architectuur, omvang, groen en water)
 - d. Vermindering gebruik antibiotica
 - e. Reductie emissies
 - f. Verbetering dierenwelzijn
2. Sterkere samenwerking tussen overheid, ondernemers en onderwijs (triple helix).
3. Innovatieve ontwikkelingen stimuleren, met middel- en kleinbedrijf als belangrijke drager, door o.a. regelgeving te beperken en procedures te verkorten. Focus o.a. op:
 - a. Paardenhouderij
 - b. Medische sector
 - c. Automotive sector
 - d. Energietransitie/verduurzaming
4. Vrijkomende Agrarische Bebouwing inzetten als kraamkamer voor kleinschalige, nieuwe, liefst innovatieve economische (en technologisch) ontwikkelingen, zoals kleinschalige creatieve of recreatieve ontwikkelingen in de groene ruimte.
5. Vrijtijdssector als economische bron versterken door gebiedsgerichte ontwikkeling, zoals ondersteuning van duurzame projectlocaties en recreatieve poorten.
6. Herstellen van het vertrouwen van de burger in de landbouw, door boeren opnieuw 'licence to produce' te laten verdienen.
7. Ontwikkelen eigen identiteit om binding tussen burgers onderling en tussen de burger het gebied waarin hij woont en werkt te bevorderen. Door:
 - a. Cultuurhistorie benutten (waardevol landschap, gebouwen, verhalen en mythen)
8. Belevingswaarde van groene ruimte verbeteren door inrichten EHS en herstel van natte natuurgebieden (versterking van natuurwaarden en vergroting van biodiversiteit).
9. Gelden binnenhalen door creatieve financieringsconstructies, zoals landschapsveiling, maar ook Europese subsidies en inzet van compensatiegelden.

Bijlage 6 Workshop evaluatie

Stelling/vraag	Antwoord deelnemers
Ik heb mij aangemeld voor de workshop, omdat	- Mijn wethouder, die uitgenodigd was, niet aanwezig kon zijn. - Ik, als oud-beleidsambtenaar RO van gemeente Asten, me betrokken voel bij het onderzoek. - Binding met het onderwerp (Peelregio) en interesse in het onderzoek van Monique. - Ik direct betrokken ben bij de nieuwe ambitie van de Peel. - Het onderwerp voor de toekomst van het waterschap in deze regio sterk (bestuurlijk) relevant kan zijn. - Interesse in toekomst van de Peel. - De Peel mijn werkgebied is en ik wil weten of ik nu al zaken anders kan doen zodat we klaar zijn voor de opgaves van de toekomst. Daarnaast een mooi netwerk moment. - Ik het heel nuttig vond. A) Iemand te helpen met zijn/haar studie. B) Ik graag mijn bijdrage wil leveren aan het op de kaart zetten van de Peel en zijn omgeving wat ook weer een positieve bijdrage kan betekenen voor Laarbeek.
In mijn werk houd ik me bezig met toekomstvisies voor de Peelregio	- Ja, met name Rijk van Dommel en Aa. - Gepensioneerd. - Ja. - Voor alle thema's echter primair als inhoudelijke trekker. - Ja. - Als wethouder, bestuurder. - Deels, we doen het reguliere beheer en onderhoud van alle waterlopen waar we voor verantwoordelijk zijn. Maar ik hou me ook bezig met de bestuurlijke overleggen met gemeenten en daar worden toekomstplannen besproken. Dit zit meer in sfeer van plannen die er al liggen voor de langere termijn en hoe we die uitgevoerd gaan krijgen dan dat we op dit moment echt hele nieuwe plannen aan het ontwikkelingen zijn. - Ja, voor Laarbeek en omgeving. Ook ben ik actief binnen de nieuwe gebiedscommissie en het streekplatform en de peelcompagnie.

Stelling/vraag	Antwoord deelnemers
In mijn werk houd ik me bezig met opstellen van (ruimtelijke) strategieën/beleid voor de Peelregio	- Ja, Intergemeentelijke structuurvisie Rijk van Dommel en Aa. - Gepensioneerd. - Ja. - Nee, meer met de coördinatie van de uitvoering. - Ja. - Door middel van Bestemmingplan opstellen en het mee aansturen van de Peel agenda. - Deels, adviseer mee. - Ja.
Kunt u aangeven of de workshop nuttig is voor uw werkzaamheden?	- Ja, vanuit scenario's denken verruimd je blik. - Gepensioneerd. - Ja, verdieping, breed kijken. - Nuttig door de toets van het ambitiedocument met de scenario's. - Ja. - De workshop is nuttig geweest, vooral het scenario denken. - Zeker, ik vond het zelf wel weer fijn om eens vanuit modellen en scenario's te denken. Merkte wel dat het lastig is als je zo operationeel werkt als ik (en ik zag dit vooral ook bij veel van de wethouders) dat je toch vaak kijkt naar wat je nu ziet gebeuren. Op zich ook logisch omdat de scenario's waar we voor gekozen hadden ook dicht tegen de mogelijke toekomst aan zit. - Het is altijd nuttig te ervaren hoe je naaste omgeving over dit onderwerp denkt. Dus afstemmen en eventueel bijstellen van opvattingen.
De workshop geef ik het rapport cijfer [tussen 1 (slecht) en 10 (uitmuntend)]:	- 8 - 8 - 7.5 - 7 - 7 - 8 - 8.5 - 7
Eventueel toelichting:	- Inhoud heel goed, confrontatie scenario's en strategieën vind ik sterk. Vorm van de workshop mag innovatiever, al vond ik het gebruik van stemkasjes een goede.

Keuze uit: helemaal eens; enigszins oneens; geen mening; enigszins eens; helemaal eens:	
De context van de vier scenario's (A1, A2, B1 en B2) waren duidelijk	- Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Enigszins eens
Ik sta achter de keuze van de 2 scenario's	- Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Helemaal eens - Helemaal eens - Helemaal eens - Helemaal eens - Helemaal eens
Ik kan me vinden in de uitwerking van de 2 scenario's voor de Peel	- Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Helemaal eens - Helemaal eens - Helemaal eens
De brainstorm methode <i>mind mapping</i> hielp om "outside the box" te denken	- Enigszins oneens - Enigszins eens - Enigszins oneens - Enigszins eens - Geen mening - Helemaal eens - Enigszins eens - Enigszins eens
Het was zinvol om de gebeurtenissen in de tijd te plaatsen	- Enigszins oneens - Enigszins eens - Geen mening - Enigszins eens - Geen mening - Enigszins eens - Helemaal eens - Helemaal eens
Het was zinvol om de scenario's in te tekenen op een kaart	- Enigszins oneens - Helemaal eens - Enigszins oneens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Geen antwoord - Helemaal eens

Keuze uit: helemaal eens; enigszins oneens; geen mening; enigszins eens; helemaal eens:	
De scenario's waren nuttig voor het evalueren van huidige strategieën	- Enigszins eens - Helemaal eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Geen antwoord - Enigszins eens
Scenario's geven meer inzicht in onzekerheden in de toekomst, wat mij kan helpen om meer robuuste strategieën te ontwikkelen	- Enigszins eens - Helemaal eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Geen antwoord - Enigszins eens
Andere participanten hebben mij nieuwe inzichten gegeven	- Helemaal eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Geen antwoord - Helemaal eens
Ik heb nieuwe inzichten voor de toekomst van de Peel gekregen	- Enigszins oneens - Enigszins eens - Enigszins eens - Geen mening - Enigszins eens - Enigszins eens - Enigszins eens - Helemaal eens